

“Du skal bare sætte hende i gang, du skal ikke gå og passe hende” – om sprog i praktikforløb for flygtninge og indvandrere

I marts 2015 udarbejdede den daværende danske regering en beskæftigelsesplan som skulle sørge for at nytilkomne flygtninge og indvandrere kom i arbejde. Beskæftigelsen var tænkt som katalysator for dansk tilegnelse og hvilede på en antagelse af at sprogtilegnelse er mest effektiv på en arbejdsplads.

I denne artikel sætter vi spørgsmålstegn ved denne antagelse på baggrund af en undersøgelse af muligheden for sprogtilegnelse via et sprogpraktikforløb i et supermarked hvor vi fulgte tre flygtninge. Formålet med undersøgelsen var at kortlægge hvilke muligheder for tilegnelse af dansk der reelt var til stede under praktikforløbet.

I en dansk kontekst er vores studie både vigtigt og interessant fordi der ikke findes andre længdeundersøgelser som belyser hvorvidt sproglig og kulturel integration styrkes af at placere flygtninge og indvandrere på en arbejdsplads.

EVA BRAMM
Cand.mag. i dansk
eva_ipsen@msn.com

MARTA KIRILOVA
Ph.d., adjunkt
Københavns Universitet, NoRS
mki@hum.ku.dk

Sprogbadsmetoden

Idéen om at sprog bedst læres på arbejdspladsen læner sig op ad en slags *sprogbadsmetode*. Sprogbadsmetoden (også kendt som synkeller-svøm-metoden) var populær i 1960'erne i Canada hvor engelsksprogede børn blev udsat for massiv påvirkning af fransk i skolen. Børnene blev 'sænket ned' i det franske sprog, og som resultat kunne de fleste efterhånden tale fransk uden formel sprogundervisning. Med inspiration fra Chomskys teori om *Universal Grammar* forestillede man sig at den lærende uden en bevidst indsats ville tilegne sig et andetsprog på samme måde som hvis det var ens førstesprog.

Samme tanke bliver stadig anvendt i danske skoler på trods af at der er gode belæg for at de tosprogede børn ikke lærer tilstrækkeligt dansk alene ved at 'bade' i sproget i en klasse med danske elever. Utallige undersøgelser har påvist at andetsprogstilegnelse hos voksne er en kompleks proces som styrkes i formaliserede undervisningssituationer hvor den voksne lærende udvikler sprogforståelse gennem systematisk arbejde. Det er derfor problematisk at bruge sprogbadsmetoden som argument for hurtig placering af flygtninge på arbejdsmarkedet.

Der findes kun få danske undersøgelser som ser nærmere på tilegnelsen af dansk i en arbejdsrelateret kontekst. De bekræfter dog at voksne ikke nødvendigvis lærer dansk *bare* fordi de har et arbejde – nærmere tværtimod. I en rapport fra 2004 redegør Sørensen og Holmen for at flygtninge og indvandrere i blandt andet rengøringsjob næsten aldrig taler dansk. Lund og Pedersen (2006) gør opmærksom på at mundtlig kommunikation generelt er vanskelig at gennemføre, især på arbejdspladser hvor der forekommer maskinstøj. Også i højt betalte job hvor medarbejderne allerede har et fælles sprog (ofte engelsk), kan skiftet til dansk føles som en uoverkommelig opgave (Lønsmann 2015; Øhrstrøm 2015). I et svensk studie konkluderer Sandwall (2013) at andetsprogstalende praktikanter i gennemsnit taler mellem 30 sekunder og 2 minutter om dagen, og det gælder både svensk og andre sprog. Sandwall konkluderer endvidere at graden af interaktion bliver mindsket over tid fordi praktikanterne udfører arbejdsopgaverne alene og har begrænset støtte fra kollegerne. Disse undersøgelser peger dermed på at det langtfra er givet at en udlænding lærer målsproget alene ved at befinde sig på en arbejdsplads (Tranekjær og Kirkebæk 2017). Andetsprogstilegnelse på arbejdspladsen er en kompleks proces som påvirkes af en række faktorer såsom motivation (Øhrstrøm 2010), kategoriseringsprocesser og den

institutionelle 'dørvogtning' (Tranekjær 2015) og ikke mindst kulturelle fordomme (Kirilova 2014).

Et praktikforløb i Bilka

Vi vil i det følgende give et øjebliksbillede af et praktikforløb i en Bilka i Danmark. Den pågældende Bilka har haft erfaring med sprogpraktikanter siden september 2015. Der har i alt været omkring 35-40 sprogpraktikanter hvoraf tre sidenhen er blevet ansat i ordinære stillinger. Vi var, som nævnt, interesserede i hvilke muligheder praktikanterne havde for at tale dansk under praktikken, samt hvor meget dansk de overhovedet talte.

Dataene blev indsamlet af Eva Bramm som led i hendes speciale (Bramm 2017) hvor hun fulgte tre flygtninge gennem 13 ugers praktikforløb i foråret 2017. Praktikanterne gik i sprogskole tre gange om ugen og var to hele dage i praktik. Eva observerede praktikanterne i deres daglige arbejde og optog den sproglige interaktion de indgik i. De etnografiske data består af lydoptagelser, feltnoter, interview og tolkede møder mellem praktikanterne, repræsentanter fra et jobcenter og personalechefen fra Bilka.

I nedenstående sekvenser ser vi nærmere på to af praktikanterne som vi kalder Tirhas og Bilal. Vi lægger ud med Tirhas som er en 30-årig kvinde fra Eritrea der blev placeret i tekstilafdelingen. Uddraget er fra en samtale mellem Tirhas (TIR) og en kollega (KOL) som fortæller hende hvordan hun skal hænge tøj på plads.

Eksempel 1: Tirhas, 10/4-17, optagelse 1, 56:18.

- 1 KOL: bagefter ik[↑] (1.0) så må du godt tage dem her (2.0) og så øhm (1.0) <lægge sammen>
- 3 TIR: <yes>
- 4 KOL: du lægger bare dem der væk (.) okay[↑]
- 5 TIR: okay
- 6 KOL: der ligger flere hernede
- 7 TIR: okay
- 8 [Tirhas udfører arbejdsopgaven. 7 min. og 16 sek. udeladt]
- 9 KOL: prøv at se her
- 10 [kollega viser hende hvordan nogle metalstænger som varerne hænges på, afmonteres]
- 11 (6.0)
- 12 KOL: alt det her skal ned (.) så tørklæder i én kasse (.) hårpunt
- 13 (.) i en anden kasse

- 14 TIR: ja
- 15 KOL: og så det der i den sidste kasse
- 16 TIR: okay ja
- 17 KOL: okay↑
- 18 TIR: okay
- 19 [Tirhas udfører arbejdsopgaven. 7 min. og 4 sek. udeladt]
- 20 KOL: øhm Tirhas du må også godt tage dem her med ind (5.0)
hernede
- 21 TIR: okay (.) yes
- 22 (30.0)
- 23 KOL: prøv at se her (.) bagefter må
- 24 du godt gøre det samme ved den endegavl derovre
- 25 TIR: ah okay
- 26 KOL: okay↑
- 27 TIR: *same↑*
- 28 KOL: *the same*
- 29 TIR: yes
- [Tirhas udfører arbejdsopgaven. 1 min. og 38. sek. udeladt]
- 30 KOL: øh så faktisk dérned i
- 31 TIR: her↑
- 32 KOL: ja↑

Disse sekvenser er den eneste udveksling af ord mellem Tirhas og den anden kollega i afdelingen i løbet af det i alt 16 minutter lange uddrag, på trods af at kollegaen befinder sig i umiddelbar nærhed af Tirhas. Samtalen er symptomatisk for den form for interaktion der prægede Tirhas' praktikforløb. Tirhas' interaktion med kollegerne handlede udelukkende om at udføre konkrete arbejdsopgaver. Dialogen i eksempel 1 består primært af handlingsregulerende beskeder (direktiver) der kun giver få muligheder for respons (du lægger bare dem der væk; alt det her skal ned; og så det der i den sidste kasse; du skal fylde nogle strømper op). Tirhas' svar begrænser sig til et enkelt ord (okay; yes; ja). Den kommunikative proces handler alene om at afgive en besked og derefter tjekke om beskeden er blevet forstået. Hvis Tirhas har forstået beskeden, kan hun udføre arbejdet korrekt. Dermed lærer Tirhas at forstå og udføre ordrer og instruktioner, men hun udvikler ikke en produktiv kompetence på dansk. Det vender vi tilbage til i diskussionen.

I en optagelse fra lageret hvor én af Tirhas' kolleger sætter den anden medarbejder ind i hvordan han skal håndtere Tirhas, siger kollegaen: Du skal bare sætte hende i gang, du skal ikke gå og passe

hende (10/4-17, optagelse 1, 1:24:09). Dette udsagn illustrerer at Tirhas' kolleger ikke så det som deres ansvar at skabe muligheder for et sprogligt udbytte for praktikanterne, men udelukkende fokuserede på arbejdsopgaverne. Tirhas' muligheder for interaktion var således stærkt begrænsede af at hun i udførelsen af arbejdsopgaverne var fysisk og socialt isoleret fra de andre medarbejdere. Tekstilafdelingens fysiske rammer var samtidig med til at forstærke Tirhas' isolation fordi afdelingen var opdelt i flere underafdelinger der hver især var afgrænset af høje reoler. Det betød at Tirhas befandt sig langt fra kollegerne og oftest udførte arbejdsopgaverne alene. Til en evalueringssamtale med kommunen gav Tirhas tydeligt udtryk for at hun ikke følte hun lærte dansk via arbejdet:

snakker nej dansk (.) Bilka **kun** arbejde kun arbejde ah↑ (4-17, optagelse 2, 1.278-282)

Under samme samtale fortalte Tirhas også at hun havde følt sig udnyttet som gratis arbejdskraft. Tirhas stoppede af samme årsag sit praktikforløb før tid, efter kun syv uger.

Sprogmakkere spiller en afgørende rolle

Bilal er en 35-årig mand fra Syrien som arbejdede i slagterafdelingen. Hans forløb var meget anderledes end Tirhas', blandt andet fordi han fulgtes med en kollega som også talte arabisk. I eksempel 2 taler Bilal (BIL) og hans kollega Haidar (HAI) sammen mens de lægger pakker med hakket oksekød op i køledisken.

Eksempel 2: Bilal, 21/3-17, lydoptagelse 1, 13:33'

- 1 BIL: * اه بس انه الشيف الرئيسي *
- [dan: jamen det er køkkenchefen]*
- 2 HAI: * يعني بزمع منقطه *
- [dan: han (?bestemmer?) at vi sætter den om på den anden side]*
- 3 (1.0)
- 4 BIL: op-på-den-anden-side↑ (1.0) *[udtalt som ét ord]*
- 5 hvad er det op-på-den-anden-side↑
- [Haidar vender en pakke med hakket oksekød om for at vise hvad "om på den anden side" betyder. Derefter vender Bilal håndfladen om]*
- 6 HAI: om på den anden side

- 7 BIL: op på den anden side *another side* <?*arabisk?*>
8 HAI <ja>
9 BIL: op på den anden side

Sekvensen illustrerer hvordan en opmærksom og støttende kollega kan være med til at skabe muligheder for sprogtilegnelse for praktikanten. Da Bilal ikke forstår udtrykket “om på den anden side”, forklarer Haidar ham det ved at vende pakken med oksekød som han holder i sin hånd, om. Haidar oversætter altså ikke bare for Bilal, men lader Bilal udlede betydningen og dermed selv komme frem til både det danske udtryk samt den engelske og arabiske oversættelse.

Denne form for kommunikation er rettet mod Bilals behov for at lære og forstå dansk. Bilal kan aktivt indgå i samtalen ved at spørge, gentage og oversætte for sig selv, hvilket skaber en vigtig sproglig opmærksomhed. Haidars sproglige hjælp og tilstedeværelse i det hele taget havde stor betydning for både udviklingen og fastholdelsen af den sproglige opmærksomhed hos Bilal. I flere situationer i praktikken brugte Bilal faste udtryk på dansk (f.eks. “to sekunder”, “kan du hjælpe x”, “jeg spørger min kollega”) som han lærte i forbindelse med arbejdet i slagterafdelingen ved at spørge Haidar til råds og observere hans interaktion med kunder. Disse faste udtryk medvirkede til at Bilal fremstod som en mere sikker sprogbruger på dansk. På den måde fik han større selvtillid og lyst til at indgå i samtaler med kunder. Bilal er dermed et eksempel på hvordan den personlige kontakt med en engageret kollega ikke alene øger muligheden for interaktion, men skaber betingelser for tryghed og social inklusion. Det viser at netop den sociale inklusion er afgørende for at gøre arbejdspladsdansk til en positiv oplevelse og sikre praktikanten en langvarig tilknytning til arbejdsmarkedet. Bilal blev i øvrigt fuldtidsansat efter praktikken.

Hvor meget dansk taler de?

Med inspiration fra Sandwall (2013) foretog vi en optælling over hvor meget dansk Tirhas og Bilal talte i løbet af halvanden times lydoptagelse fra praktikforløbets sidste dag (tabel 1). I lighed med Sandwall kunne vi konstatere at brugen af dansk var påfaldende begrænset:

Praktikant	Bilal	Tirhas
Antal sekunder i halvanden time	5400	5400
Antal sekunders talt dansk	104	37,5
Procent	1,93 %	0,69 %
Antal sekunders lytning på dansk	45,5	226
Procent	0,84 %	4,16 %
Antal sekunders talt engelsk	2	23
Antal sekunders lytning på andet sprog end dansk	111 (arabisk)	26 (engelsk)
Antal sekunders talt førstesprog	119,5 (arabisk)	0

Tabel 1. Optælling af sproglig interaktion angivet i sekunder og procent.

Af oversigten fremgår at praktikken gav meget begrænsede muligheder for dansksproglig interaktion. Optællingen viser at der er stor forskel på hvor meget dansk de to praktikanter hver især talte og hørte.² At træne sine kompetencer i dansk afhænger altså af to parametre: For det første skal der være reelle muligheder og behov for at tale; for det andet skal der være en engageret sprogmakker til stede. I en afdeling hvor praktikanten blot stiller varer på hylder, er muligheden såvel som behovet for at producere længere ytringer på dansk stærkt begrænset.

Styrker beskæftigelse tilegnelsen af dansk?

Vi kan først og fremmest konkludere at der skal være muligheder for reel interaktion med kolleger for at praktikforløbet bliver en succes, men det er ikke alle arbejdspladser og arbejdsopgaver der automatisk giver interaktionsmuligheder med kolleger og kunder. Det kræver ressourcer ikke blot fra praktikanten, men i høj grad også fra praktikantens kolleger. For Bilal var det en fordel at bruge sit førstesprog aktivt til at tilegne sig nye ord på dansk, men hvis vi ser på interaktionen på dansk i tabel 1, kan vi ikke ligefrem konkludere at Bilals sprogræning har været intensiv. Det sociale fællesskab og muligheden for interaktion har dog haft stor betydning for ham i forhold til at føle sig inkluderet.

I Tirhas' tilfælde var praktikken i Bilka ikke den optimale måde at tilegne sig dansk på af to årsager: Hendes arbejdsopgaver krævede ikke interaktion, og hun indgik ikke i et fællesskab med kolleger-

ne, for eksempel i frokostpauserne. Derfor fik Tirhas en opfattelse af at blive udnyttet som gratis arbejdskraft – en uheldig konsekvens i forhold til hendes integration og fremtidige tilknytning til arbejdsmarkedet. Som vi tidligere var inde på, udviklede Tirhas god forståelseskompetence på dansk via direkte sprog handlinger idet det arbejde hun blev sat til, krævede forståelse af direktiver. Hvis vi ser på hendes generelle sproglige udvikling på dansk, kan vi dog konstatere at praktikken ikke har været gavnlige i forhold til at styrke de produktive sprog færdigheder. Tirhas lærte ikke at tale dansk, og det er tvivlsomt om hun ville kunne begå sig bedre i det danske samfund efter praktikken. Målet om at hun som resultat af arbejdet skulle blive en integreret medborger med en større grad af medbestemmelse, kan ikke siges at være opfyldt.

Overordnet set viser vores undersøgelse at praktikforløbet i sig selv ikke fremmer andetsprogstilegnelsen. Det ville derfor være uheldigt at erstatte den formelle sprogundervisning med et praktikforløb. Vi ser et misforhold mellem sprogskolernes undervisning (som tager udgangspunkt i statsborgerkvalifikationer hvor en kursist trænes i både at kunne tale og forstå) og arbejdspladsernes ønske om at få mest muligt arbejde for pengene (hvor kommunikationen skal holdes på et minimum for at sikre effektiviteten).

Hovedproblemet med at lære dansk på en arbejdsplads er at mulighederne for interaktion træder i baggrunden for konkrete arbejdsopgaver. Hvis vi vender tilbage til sprogbadsmetaforen, kunne vi sige at der simpelthen ikke er nok sprog at bade i. Samtidig bliver den indskrænkede kommunikation utilstrækkelig fordi den ikke understøtter den fordybelse og vedligeholdelse som sprogtilegnelse kræver. Praktikforløbets integrationspotentiale reduceres fordi praktikken foregår i omgivelser hvor praktikanterne bliver socialt ekskluderet (Tranekjær og Kirkebæk 2017).

Det er også vigtigt at påpege at de job som flygtninge og indvandrere uden uddannelse kan få i Danmark (f.eks. rengøring, lagerarbejde eller lastbilkørsel), sjældent involverer interaktion med andre. At forestille sig at praktikanterne automatisk vil suge det danske sprog til sig ved at befinde sig i dansksproglige omgivelser, hvilket den politiske retorik er gennemsyret af, er decideret forkert og tager ikke højde for den kompleksitet der er forbundet med at lære et andetsprog som voksen. Vi risikerer at kun få praktikanter vil være i stand til 'holde sig oven vande', mens resten vil synke og måske endda helt miste motivationen for at lære dansk.

Noter

1. En stor tak til Patrick Ryttersson for grundig lytning og oversættelse fra arabisk til dansk.
2. Fouad, den tredje praktikant i undersøgelsen, var på lignende vis meget alene i butikken. Han brugte udelukkende gestik og mimik i interaktionen med kunder og kolleger – f.eks. pegede han afværgende på sit praktikantskilt når kunder henvendte sig til ham – et paradoks når han jo var i sprogpraktik for netop at blive bedre til dansk.

Litteratur

- Bramm, E. (2017). "Snakker nej dansk Bilka, kun arbejde" - et etnografisk studie af tre flygtninges praktikforløb i Bilka. Kandidatspeciale i dansk. København: Det Humanistiske Fakultet, Københavns Universitet.
- Kirilova, M. (2014). "Det kan være svært" – om sprog og kultur i andetsprogsdanske ansættelsessamtaler. *Nordand: nordisk tidsskrift for andrespråksforskning*, 19(1), 9-36.
- Lund, K. & Pedersen, M. S. (2006). Can a (second) language be learned in the workplace? I: Frederiksen, K. M., Jakobsen, K. S, Pedersen, M. S. & Risager, K. (red.), *Second Language at Work* (IRIS Publications 1, s. 11-24). Roskilde: Roskilde Universitetscenter.
- Lønsmann, D. (2015). Language ideologies in a Danish company with English as a corporate language: 'it has to be English'. *Journal of Multilingual & Multicultural Development*, 36(4), 339-356.
- Sandwall, K. (2013). *Att hantera praktiken. Om sfi-studerandes möjligheter till interaktion och lärande på praktikplatser*. Göteborg: Ineko.
- Sørensen, M. S. & Holmen, A. (2004). *At blive en del af en arbejdsplads - om sprog og læring i praksis*. Institut for Pædagogisk Antropologi, Danmarks Pædagogiske Universitet.
- Tranekjær, L. (2015). *Interactional Categorization and Gatekeeping. Institutional Encounters with Otherness*. Bristol, Multilingual Matters.
- Tranekjær, L. & Kirkebæk, M. J. (2017). Praktik i Praksis: et arrangeret møde med dansk arbejdspladskultur? *Sprogforum*, 64, 77-84.
- Øhrstrøm, C. (2010). "I was less scared to bungee jump than to speak this language" – En kvalitativ undersøgelse af voksne indlæreres motivation for at lære dansk. *Københavnstudier i tosprogethed*, 52. København: Det Humanistiske Fakultet, Københavns Universitet.
- Øhrstrøm, C. (2015). *L2 listening at work. A qualitative study of international employees' experiences with understanding Danish as a second language*. Ph.d.-afhandling. København: Det Humanistiske Fakultet, Københavns Universitet.

Transskriptionsnøgle

(.)	kort pause
(4.0)	pause på 4 sekunder
<hallo>	overlap
hallo↑	opadgående intonation
hallo	emfatisk tale
hallo	andet sprog end dansk
?hallo?	uforståeligt ord/udtryk
[hallo]	kommentar/oversættelse